

PERLA CU PORTRETELE MINIATURALE ÎN MOZAIC ALE ÎMPĂRAȚILOR ROMANI CONSTANTIN CEL MARE, CONSTANTINUS II ȘI CONSTANȚIUS II DESCOPERITĂ LA BURSUCENI, REPUBLICA MOLDOVA

Georghe Postică

1. Date generale

În anul 1978, în apropierea satului Bursuceni (fig. 1), raionul Sângerei, Republica Moldova, a fost descoperită o perlă romană cu reprezentări miniaturale umane și table de șah. Piesa a fost găsită întâmplător, în timpul unei periegeze arheologice în cadrul așezării *Bursuceni „Valea Viilor”*, datată în perioada secolelor III-IV p. Chr. Așezarea este amplasată la distanța de 0,2-0,3 km spre nord de satul Bursuceni, pe coasta de vest a unei văi, numită de către localnici „Valea Viilor”. Dimensiunile așezării sunt de 700×300 m. La suprafața solului, la momentul descoperirii, se aflau multiple aglomerații de lut ars – urme ale unor locuințe din epoca antică târzie, ceramică de tipul Sântana de Mureș-Černjahov și amfore romane (Ларина, Постикэ 1990, 261-262).

Perla a fost găsită printre fragmente de lut ars și ceramică de tip Sântana de Mureș- Černjahov, la suprafața solului. Piesa descoperită în așezarea de lângă Bursuceni face parte din categoria perlelor romane cu mozaic (fig. 2-4). Este lucrată din pastă de sticlă de culoare albă, are o formă sferică ușor aplatizată la poli, puțin deformată din cauza arderii secundare. Diametrul perlei este de 2,5 cm, înălțimea 2,4 cm, diametrul găurii 0,55 cm.

2. Ornamentarea perlei

Pe fundalul alb al perlei este aplicat un ornament compus din lac de diferite culori (roșu, galben, albastru, verde, negru) și cristale miniaturale din pastă de sticlă (roșii, galbene-aurii, albastre, verzi, negre) aplicate în tehnica pseudomozaicului sub formă de figuri miniaturale umane și table de șah.

Ornamentul este alcătuit din compoziții, sub forma unor benzi, plasate în cinci registre orizontale, fiecare dintre acestea fiind alcătuite din câte opt câmpuri. Aceste câmpuri, în conformitate cu sistemul tablei de șah sunt numerotate de către noi pe orizontală cu literele A, B, C, D, E, F, G, H, iar pe verticală cu cifrele 1, 2, 3, 4, 5 (fig. 5).

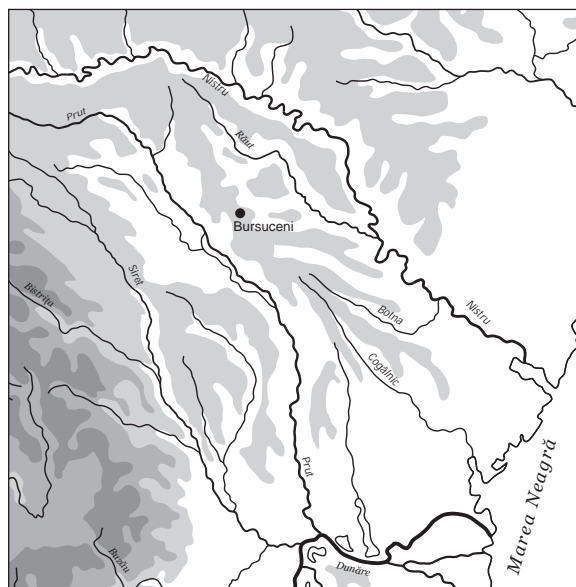

Fig. 1. Locul descoperirii.

2.1. Ornamentul registrelor nr. 1 și nr. 5

Primul (nr. 1) și ultimul (nr. 5) registru sunt plasate lângă gaură, respectiv în partea superioară și inferioară a perlei. Fiecare din registrele menționate este alcătuit din câte opt câmpuri trapezoidale cu suprafața netedă, patru fiind acoperite cu lac roșu, iar celelalte patru cu lac albastru, alterând cu câmpurile anterioare.

2.2. Ornamentul registrelor nr. 2 și nr. 4

Registrele nr. 2 și nr. 4 sunt plasate la nivelul umerilor piesei, în continuarea registrelor nr. 1 și nr. 5. Cele două registre sunt despărțite prin registrul nr. 3, aflat la mijlocul perlei. Aceste registre sunt compuse din câte opt câmpuri, constituind în total 16 câmpuri, pe suprafața cărora sunt reprezentate table de șah. Fiecare tablă de șah este alcătuită din câte 64 pătrate miniaturale, conform schemei clasice de șah 8 × 8 rânduri (fig. 2/1-8; 4/4, 5). În ambele benzi se combină două feluri de table de șah. Primele, conțin pătrate miniaturale de culoare neagră și galbenă, având pe

Fig. 2. Perla de la Bursuceni, imagini (Scara 2:1): 1 - câmpurile ABC2-3-4, 2 - câmpurile BCD2-3-4, 3 - câmpurile CDE2-3-4, 4 - câmpurile DEF32-3-4, 5 - câmpurile EFG2-3-4, 6 - câmpurile FGH2-3-4, 7 - câmpurile GHA2-3-4, 8 - câmpurile HAB2-3-4.

1

2

3

Fig. 3. Perla de la Bursuceni, imagini cu chipuri umane (Scara 8:1). 1 - câmpul D3, 2 - câmpul B3, 3 - Câmpul F3.

alcătuită de câmpurile D2-4, C3, E3, a doua: B2-4, A3, C3, a treia: F2-4, E3, G3 și a patra H2-4, G3, A3.

Imaginile tablelor de șah de pe perlă reprezintă un interes aparte. În total sunt 17 table de șah, în 16 cazuri fiind reprezentată tabla clasică de șah, alcătuită din câte 64 pătrate după sistemul 8×8 pătrate, iar într-un caz particular este prezentă tabla din 36 pătrate, alcătuită după sistemul 6×6 pătrate.

4. Tabla de șah cu 36 pătrate

Câmpul de șah de la mijlocul perlei (H3) cu 36 pătrate (fig. 4/3) se deosebește principial de câmpurile de șah din benzile nr. 2 și nr. 4 (fig. 4/4, 5). Acesta are cu 28 pătrate mai puțin, decât tablele de șah clasice cu 64 pătrate. Pătratele acestei table, după dimensiuni sunt mai mari decât pătratele din celelalte table, fiind aranjate după o altă schemă, de 6×6 rânduri. Majoritatea pătrățelelor din tabla H3 sunt de culoare albă (16 la număr) și albastră (10). Opt pătrate au culoarea roșie, iar două – galbenă. De menționat, că pătratele sunt aranjate într-o ordine bine stabilită. Cele de culoare albastră și albă prin alterare constituie fondul de bază al tablei, regăsindu-e pe toată suprafața ei. Pătratele roșii și galbene se întâlnesc doar în două colțuri ale tablei dispuse pe diagonală, formând aici câte o cruce cu brațe alcătuite din câte patru pătrățele roșii și un pătrățel galben în centru, la intersecție.

5. Fața umană centrală

Câmpul central (D3) al perlei are dimensiunile $0,8 \times 0,8$ cm și este acoperit cu lac de culoare albastră-închisă (fig. 2/3; 3/1). În partea centrală a acestui câmp este reprezentat o față umană *en face*, cu o diademă pe frunte. Ea este modelată dintr-o bucățică de pastă de sticlă de culoare albă bine șlefuită, cu dimensiunile $0,40 \times 0,40$ cm, care a fost plasată aici după metoda pseudomozaicului. Fața este aplatizată, cu bărbia triunghiulară rotunjită. Ochii, nasul și gura sunt executați schematic sub formă de puncte sau linii foarte fine, executate cu lac de culoare albastră. Pe fruntea acestei figuri este reprezentată o diademă cu o cunună triunghiulară în partea centrală. Diadema are forma unei panglici cu lățimea 0,1 cm. Este alcătuită în tehnica pseudomozaicului din cristale miniaturale ovale din pasta de sticlă de culoare galbenă-aurie, aranjate orizontal. Pe frunte se

evidențiază clar patru cristale aurii. În partea centrală a frunții, deasupra acestei panglici se află o cunună, lucrată în tehnica pseudomozaicului din 10 cristale miniaturale de sticlă de culoare verde, fiecare dintre care este „îmbrăcat” pe margine cu un strat foarte subțire de pastă de culoare roșie. Cristalele sunt aranjate sub forma unui triunghi isoscel cu înălțimea 0,2 cm, având pe fiecare latură câte patru cristale, iar în centru un singur cristal.

De la diademă, lângă ambele tâmples pe verticală se desprind șnururile diademei alcătuite din două fire, reprezentate prin două linii incizate, acoperite cu lac roșu și galben. Linia de culoare galbenă s-a păstrat relativ bine, iar cea roșie carbonizată în bună parte a păstrat doar incizia ei cu urme foarte slabe de lac roșu.

6. Fețele umane laterale

Celelalte două fețe umane (B3 și F3) sunt plasate în dreapta și în stânga figurii centrale (D3), însă în așa fel încât între ele se află câte un câmp liber (C3 și E3) de culoare verde, echivalente cu câmpurile A3, G3, care despart portretele respective de câmpul cu tabla de șah H3 (fig. 2/1, 5; 3/2, 3). Câmpurile cu cele două fețe umane sunt aproape identice. Ele sunt patrulaterale ($0,9 \times 0,9$ cm, și $1,0 \times 1,0$ cm) cu suprafața netedă, acoperită cu un lac de culoare albastră-azurie. În partea centrală a acestor câmpuri sunt reprezentate fețe umane *en face*, executate după aceleași principii ca și în cazul figurii din câmpul central. Aceste fețe umane se deosebesc de fața umană centrală doar prin tipul diademei de pe frunte. În cele două cazuri cununa din partea centrală a diademei lipsește. Pe fruntea acestor fețe sunt plasate orizontal câte o diademă în formă de panglică, alcătuite din cristale miniaturale de sticlă roșie (păstrate doar pe alocuri) îmbrăcate în cadrane din sticlă aurie care la rândul său cuprind și cristale de culoare verde, toate acestea fiind montate în corpul perlei conform metodei pseudomozaicului. Cristalele de sticlă roșie în timpul arderii secundare s-au topit, rămânând doar amprente lor și unele rămășițe slabe care indică culorile menționate mai sus, precum și baza în care acestea au fost montate, de culoare cafenie.

Lângă tâmples celor două figuri, la fel ca și în cazul figurii centrale, se desprind pe verticală șnururile diademei. Acestea sunt alcătuite din fire, reprezentate prin două linii incizate, acoperite cu lac

perimetru un chenar de culoare roșie. Cel de-al doilea fel de table conțin pătrate miniaturale de culoare albastră și albă, având pe perimetru un chenar de culoare albastră.

2.3. Ornamentul registrului nr. 3

Registrul central de pe perlă, desemnat cu nr. 3 este alcătuit dintr-un câmp în formă de tablă de șah, trei câmpuri cu portrete umane și patru câmpuri fără reprezentări.

În registrul nr. 3, spre deosebire de celelalte, se evidențiază clar câmpul central, care corespunde compartimentului cu portret uman central (D3), plasat între compartimentele laterale cu portrete umane (B3, F3). Câmpul D3 reprezintă compartimentul de bază de pe suprafața perlei.

În partea opusă portretului central, în același registru, este reprezentat un câmp (H3) sub forma tablei de șah. Acest câmp se află între portretele umane nr. 3 (F3) și nr. 2 (B3), fiind despărțite de ele prin câmpurile dreptunghiulare netede (G3 și A3) acoperite cu lac de culoare verde și înfrumusețate pe perimetru cu trei cadrane plasate succesiv, de culoare roșie, neagră și galbenă.

3. Constatări privind compozițiile ornamentale

Analiza atentă a perlei ne demonstrează că câmpurile ornamentate din diferite registre se îmbină organic, formând patru compoziții cu părțile laterale comune. Fiecare compoziție este alcătuită din câte un bloc de câmpuri verticale (B1-5, D1-5, F1-5, H1-5) la care se alătură alte două blocuri de asemenea verticale (A1-5, C1-5, E1-5, G1-5), care concomitent fac parte și din compozițiile vecine. Pentru cele patru compoziții este caracteristic faptul că în partea lor centrală se află cele trei portrete umane și câmpul de șah cu 36 pătrate. Al doilea element comun este faptul că în toate colțurile compoziției se găsește câte un câmp de șah de culoare albastră-albă, care pare să constituie fundamentul tuturor compozițiilor. Celelalte câmpuri ale compozițiilor menționate (table de șah negru-galbene situate întotdeauna pe verticală față de centrul fiecărei compoziții și table de culoare verde cu chenar negru-roșu-galben, situate întotdeauna pe orizontală față de centrul fiecărei compoziții) formează patru cruci cu brațe egale, având în centru un portret uman sau o tablă de șah cu 36 câmpuri aranjate pe fundalul tablelor de șah de culoare albastră-albă. Prima cruce este

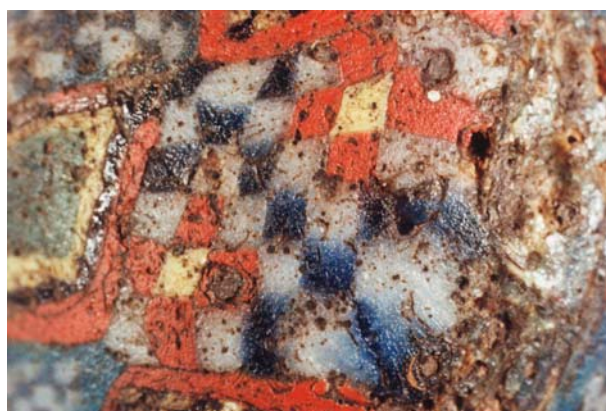

Fig. 4. Perla de la Bursuceni. 1-2 - Imagini generale (Scara 1:1): 1 - câmpurile AH1-2, 2 câmpurile AH-4-5. 3-5 - imagini cu table de șah (Scara 4,5:1): 3 - câmpul H3, 4 - câmpul E4, 5 - câmpul F4.

Lista perlelor romane cu fețe umane și table de șah descoperite în Europa

Nr.	Localități	Țara	Bibliografie
1	Rud	Norvegia	Selling 1942, 33-34; Olsen 1974, 47; Stout 1986, 77-79
2	Veiberg	Norvegia	Reichstein 1975, 128, nr. 281, Taf. 11; Kellmer 1977; Stout 1986, 79; Solberg 1996
3	Byrkje	Norvegia	Reichstein 1975, 121, nr. 142, Taf. 38, 4-8; Vinsrygg 1978; Stawiarska, Onyščuk 2000, Abb. 3
4	Rolsø (Vrindersmark)	Danemarca	Selling 1942, 33, fig. 21; Olsen 1974, 45; Stout 1986, 90 f.
5	Brøndum	Danemarca	Selling 1942, 33, fig. 20
6	Vejle	Danemarca	Selling 1942, 38, fig. 23
7	Askeby	Danemarca	Norling-Christensen 1956, 63, 132, Abb. 32; Stout 1993, 100
8	Lyderslev	Danemarca	Selling 1942, 33-35, fig. 22
9	Rabakkegaard	Danemarca	Stout 1986, 86; Stawiarska, Onyščuk 2000, Abb. 3
10	Stenåsa (Fröslunda)	Suedia	Selling 1942, 37, fig. 18, 24
11	Frøjels	Suedia	Selling 1942, 37, fig. 17
12	Lärbro	Suedia	Selling 1942, 33, fig. 15
13	Gotland	Suedia	Selling 1942, 33, fig. 16, 19
14	Włóscibórz (Lustebuhr)	Polonia	Selling 1942, 34-36, fig. 25
15	Slupsk (Stolp)	Polonia	Selling 1942, 35-36, fig. 26
16	Debczyno	Polonia	Zak 1978, 432-433; Godlowski 1981, 83; Kowalski 1991, 67-90
17	Straubing	Germania	Stawiarska, Onyščuk 2000, Abb. 3; Geisler 2010
18	Epöl	Ungaria	Stout 1986, 93; Stawiarska, Onyščuk 2000, Abb. 3; Bemman 2006, 217-231
19	Balice	Ucraina	Maczynska 1975, 297, рс. 1
20	Dudin	Ucraina	Онищук 1997, 117-121, рис. 4/1, 2; 5; Stawiarska, Onyščuk 2000, 325-333
21	Bârlad „Valea Seacă”	România	Palade 1983, 398, 406, fig. 1/1a, b; Palade 1986, Taf. R 92b, 20, Nr. 546; Palade 2004, 211-212, 675, fig. 294/8a, 8b (M. 546)
22	Polocin	România	Mamălăucă 2005, 76, categ. P52.
23	Fântânile	România	Mamălăucă 2005, categ. P53.
24	Bursuceni	Moldova	Postică 2004; Postică 2009.

roșu și galben care, din cauza arderii secundare, este carbonizat. La capătul șnurului diademei figurii F3 se observă două amprente semisferice – care indică urmele „perlelor” carbonizate. Acest indice de pe piesa de la Bursuceni, se înscrie perfect în șirul diadelor imperiale romane târzii, care includeau în componența lor perle cu mozaic prinse la capătul șnururilor acestora, fapt documentat foarte larg în arta antică târzie (Stout 1994, fig. 5/10, 20, 24, 33, 34). În acest context, este de menționat faptul că însăși perla de Bursuceni reprezintă un element de la o diademă de tip panglică.

7. Analogii în Europa

La etapa actuală, perla de la Bursuceni, în Europa își găsește 23 de analogii (Selling 1942, 23-48; Stout 1993, 99-110; Stawiarska, Onyščuk 2000, 325-222, Abb. 3; Bemman 2006, 230-231).

Majoritatea acestor piese reprezintă descoperiri din teritorii vechi germanice, dar se întâlnesc și în regiunile dacice: trei perle sunt semnalate pe țărmul Peninsulei Scandinave (Norvegia) – Rud și Byrkje; trei în Peninsula Iutlanda (Danemarca) – Rolsø, Brøndum și Vejle; șapte pe insulele baltice, inclusiv trei în Danemarca – Askeby, Lyderslev

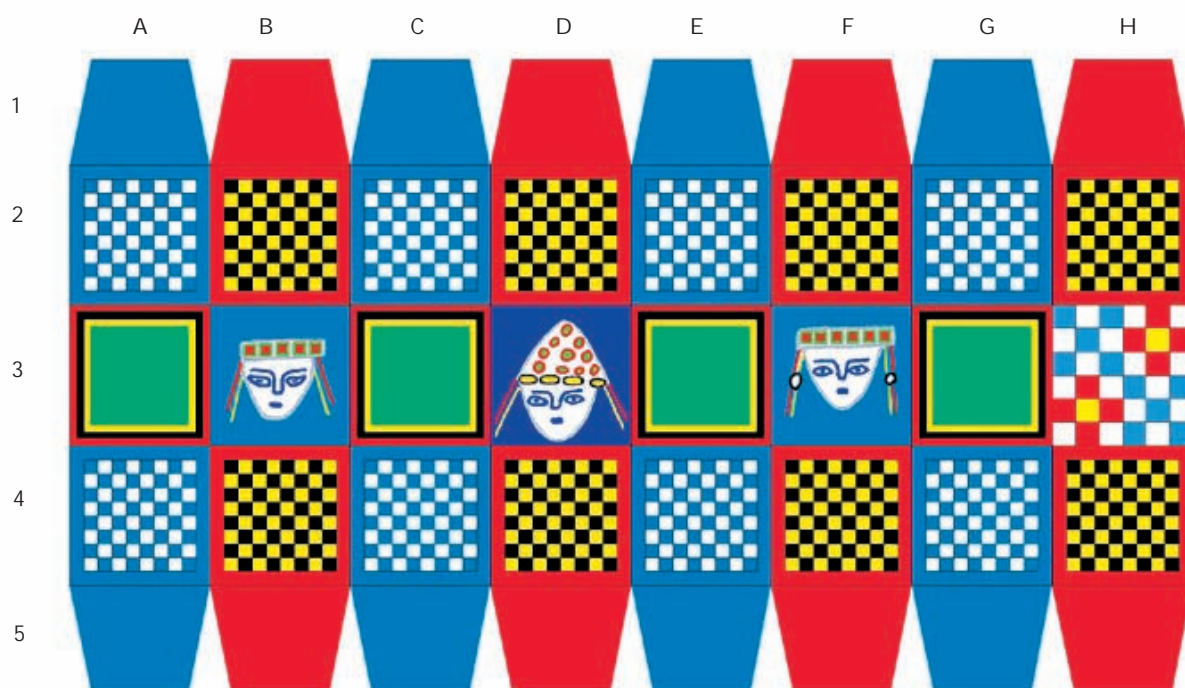

Fig. 5. Perla de la Bursuceni. Schema grafică desfășurată.

și Rabakkegaard, și patru în Suedia – Stenåsa, Fröjels, Lärbro și Gotland; trei în Pomerania (Polonia) – Włóscibórz, Slupsk și Debczyno; una la gurile Rinului (Germania) – Straubing; una în Pannonia (Ungaria) – Epöl; două la izvoarele Nistrului (Ucraina) – Balice și Dudin; trei în partea de est a bazinului Carpatic (România) – Bârlad „Valea Seacă”, Polocin și Fântânile. La aceste piese se adaugă perla de la Bursuceni (Postică 2004; Postică 2009), din partea centrală a Republicii Moldova, care reprezintă descoperirea de la extrema sud-estică a ariei de răspândire a obiectelor nominalizate.

Suprafața acestor perle este ornamentată în tehnica pseudomozaicului cu fețe umane și table de șah. Cu toate acestea, printre piesele enumerate nu poate fi găsit nici un obiect identic din punct de vedere compozițional cu perla de la Bursuceni. Unele elemente de pe perla de la Bursuceni, însă, își găsesc analogii printre imaginile de pe suprafața perlelor cunoscute, cât și în arta decorativă romană târzie.

Astfel, iconografia feței umane centrale din câmpul D3 își găsește analogii directe în imaginile de pe suprafața perlelor descoperite în nordul Europei la Veiberg, Byrkje, Włosciborz, Stolp (Stout 1993, 102, fig. 3), etc. Conform opiniei cercetătorilor imaginile umane de pe perlele nominalizate

sunt interpretate drept portrete ale unor reprezentanți ai familiilor imperiale romane din secolul al IV-lea (Constantin cel Mare, mama Elena, Licinius, Constans, Valentinian, Anastasia) (Stout 1993, 101-103; Stawiarska, Onyščuk, 328).

Tabla de șah clasică, alcătuită din 64 pătrate (8×8) se întâlnește frecvent în arta romană târzie, găsindu-și multe analogii, inclusiv pe suprafața perlelor similare cu piesa de la Bursuceni (Selling 1942, 34-35, fig. 19, 24).

Pe de altă parte, tabla de șah cu 36 pătrate (6×6) este semnalată mai rar în iconografia romană. Asemenea imagini sunt prezente, spre exemplu, pe suprafața perlelor descoperite în Gotland (Selling 1942, 34, fig. 19). Spre deosebire de tablele de pe piesele din Scandinavia, tabla cu 36 pătrate de la Bursuceni se remarcă prin prezența pe suprafața ei a două cruci plasate în colțurile de pe diagonală.

8. Date privind cronologia

Conform clasificării lui Dagmar Selling, perlele ornamentate cu table de șah și imagini umane sunt atribuite tipului II al perlelor romane (Selling 1942, 32-47). Cronologia acestor perle în baza unor date arheologice este stabilită în limitele secolelor IV-VI.

Perla de la Wlôscibórz (Junklaus 1924, 99; Selling 1942, 34-35; Olsen 1974, 47; Zak 1977, 68; Maćczyńska 1975, 297) a fost datată în jurul anului 325, iar cea de la Rud (Selling 1942, 33; Żak 1977, 68, nr. 11; Żak 1978, 432; Maćczyńska 1975, 298) cu a doua jumătate a secolului al IV-lea. Perla de la Bârlad „Valea Seacă” este datată cu mijlocul secolului IV (Palade 2004, 211-212, 675). Perlele de la Veiberg și Byrkje (Kellmer 1977) au fost dateate în perioada de la anul 400 până la începutul secolului al VI-lea. Perla de la Dębczyno (Godlowski 1970; Żak 1977; Näsman 1984) este datată cu secolul V. Perla de la Askeby (Olsen 1974; Norling-Christensen 1956; Stout 1993), descoperită într-un mormânt, a fost datată în jurul anului 400. Perla de la Epöl (Horváth et al. 1979; Stout 1993), a fost datată în jurul anului 500. Perla de la Straubing (Geisler 1990) a fost datată cu secolul VI. În alte cazuri, din lipsă de informații, cronologia perlelor n-a fost stabilită.

Cronologia relativă a perlei de la Bursuceni este stabilită în limitele secolele III-IV. Această dată este indicată de contextul arheologic de tipul Sântana de Mureș-Černjahov al așezării *Bursuceni* „Valea Viilor”, în cadrul căreia a fost descoperită piesa în cauză. Pe de altă parte, cronologia absolută a perlei de la Bursuceni poate fi stabilită în baza analizei compoziționale a piesei în corelare cu fenomenul istoric care a generat apariția acestor obiecte.

9. Diadema romană și cronologia perlei de la Bursuceni

Pentru aprecierea cronologiei absolute a perlei de la Bursuceni un interes deosebit îl prezintă *diadema*, elementul caracteristic pentru cele trei miniaturi umane de pe piesa dată. În epoca antică, diadema reprezenta un însemn al puterii regale. Lumea antică a cunoscut diferite tipuri de diademe. Pentru Imperiul Roman, în primele două secole era caracteristică *diadema cu lauri*, în secolul III – *diadema radială*, iar de la începutul secolului IV *diadema panglică* (*Banddiadem*) (Despre diademe vezi: Alföldi 1963, 104-111, nota 1 și pl. de la p. 104), 139-143, pl. 1-21; Reallexikon 1973, col. 373-383 (Insignen); Paulys Realenciclopädie 1905, col. 303-305 (Diademe); Daremberg-Saglio 1892, 119-121; Enciclopedia dell'Arte 1960, 85-89; Oxford dictionary 1991, 554-555; Bellinger, Greison 1966-1973, vol. 2, 80-84; vol. 3, 1, 127-130; Wessel, Piltz, Nicolescu 1978, 373-498).

Diademele de pe perla de la Bursuceni sunt de *tip panglică* (*Banddiadem*). Asemenea diademe erau caracteristice pentru împărații romani din epoca Dominantului. *Diademele de tip panglică* apar la împărații romani în locul coroanei radiale și celei cu cununi de lauri, după restabilirea unității imperiului în urma bătăliei de la Chryseopolis (18 septembrie, anul 324) (Delbrück 1929, 54-64).

Primul împărat care a fost încununat cu o diademă de tip panglică a fost Constantin cel Mare. Acest eveniment s-a produs în toamna anului 325 (Delbrück 1929, 58-59). Pentru prima dată Constantin apare cu *Banddiadem* în timpul sărbătorii *Vicennalia* (Delbrück 1929, pl. 2, 22-24, pl. 3, 25-31) la cea de-a douăzecea aniversare a domniei sale, care a fost sărbătorită de două ori în 325 la Nicomedia și în 326 la Roma (Eusebius, *Vita Constantinae*, 1, I, 3, XV, 4, XL, XLVI). Or, din această perioadă, după cum demonstrează datele numismatice (RIC, VIII; <http://www.constantinethegreatcoins.com/busts/>), Constantin apare cu *Banddiadem*, care devine noul simbol al puterii supreme. În același timp, pentru o perioadă, moștenitorii tronului imperial vor purta cununa cu lauri, care peste un timp va fi înlocuită și în acest caz cu diadema de tip panglică.

După *Vicennalii* diadema lui Constantin cel Mare se modifică îmbogățită fiind cu noi elemente. La început diadema reprezenta o panglică netedă aurită (*Banddiadem*). Mai apoi apare diadema cu perle (*Juwelenendiadem*) și diadema cu cunună din nestemate în partea centrală și perle prețioase pe suprafață (*Juwelenlenkranzdiademem*) (Delbrück 1929, pl. 3, 32-33; Delbrück 1933). Diadema era prinsă cu două șnururi ce atârnavă la spate și aveau în unele cazuri perle prinse la capete. *Juwelenlenkranzdiademem* apare prima dată pe monedele lui Constantin în toamna anului 328 (Delbrück 1929, pl. 3, 32-33). În următorii ani această diademă este întâlnită foarte frecvent nu numai pe monede, dar și pe sculpturile lui Constantin cel Mare. La *Tricennalia* din 25 iulie 335 (Eusebius 4, XL, XLVI) împăratul Constantin purta diadema cu nestemate (*Juwelenendiademem*), iar fiii săi purtau în loc de cunună cu lauri diadema netedă (*Banddiadem*). În legătură cu portul împăratului Constantin cel Mare autorul roman Aurelius Victor scria în „*Epitome di Caesaribus*”: „*Habitus regium gemmis et caput*

exornans perpetuo diademate” (*Hainele regale le înfrumuseța cu geme, capul încununându-l tot timpul cu diademă*) (Aurelius Victor, 41, 14; Delbrück 1929, 60).

Dat fiind faptul că diadema de tip panglică constituia în perioada antică un atribut de drept exclusiv al împăraților și membrilor familiei imperiale, perla de la Bursuceni cu imagini umane purtătoare de diademe de tip panglică prezintă o importanță excepțională. În acest context se poate susține că fețele umane cu diademe de pe perla de la Bursuceni reprezintă portretele schematic ale unor împărați romani.

10. Perla de la Bursuceni, Constantin cel Mare, Constantinus II și Constanțius II

Poziția figurilor miniaturale de pe perla de la Bursuceni indică ierarhia persoanelor reprezentate. Figura centrală de pe suprafața perlei, cu diademă aurie și cunună de tip *Juwenalenkranzdiadem* ține de un rang mai înalt în comparație cu figurile laterale cu diademe de tip *Juwenalendiadem*. Având în vedere faptul că cele două tipuri de diademe în secolul IV reprezentau accesorii tipice ale împăraților romani, se poate susține că figurile umane cu diademe de pe suprafața perlei de la Bursuceni reprezintă portrete ale unor împărați romani. Pe de altă parte, faptul că diademele de pe perla de la Bursuceni sunt de două tipuri, demonstrează, că împărații reprezentați pe această piesă țin de diferite ranguri, care vin din sistemul politic al imperiului roman perioada respectivă.

În acest context, este de menționat că, în sistemului politic roman din perioada Dominatului existau două ranguri imperiale: rangul *auguștilor* și cel al *caesarilor*. Având în vedere faptul că figurile laterale de pe perla de la Bursuceni sunt identice, iar cea din mijloc se deosebește de ele prin poziția centrală, culoare (diadema aurie încrustată în partea frontală cu cristale aurii spre deosebire de diademele de culoare roșie-verzuie la figurile laterale), putem concluziona că pe această perlă sunt reprezentați împărați de două ranguri: *un august* (figura centrală) cu diademă aurie și cunună de tip *Juwenalenlenkranzdiadem* și *doi caesari* (figuri laterale) cu diademe de tip *Juwenalendiadem*.

Cele două ranguri erau caracteristice pentru sistemul politic tetrarhic introdus de către împăra-

tul Diocletian (284-305) (Barnea, Iliescu 1982, 131). Inițial, conform acestui sistem politic erau doi auguști și doi caesari. După abdicarea lui Diocletian însă, principiile acestui sistem politic sunt încălcate, din care cauză în unele perioade au fost proclamați concomitent câte 3-4 auguști, crescând respectiv și numărul caesarilor. Au fost bineînțeleș și cazuri inverse, când în Imperiul Roman cârmuia un singur august, împreună cu doi, sau trei caesari. O asemenea situație s-a stabilit în Imperiul Roman în a doua perioadă a domniei lui Constantin cel Mare (25.07.306-22.05.337) (Kienast 1990, 294), sau, mai precis, după înlăturarea de la putere a coaugustului Valerius Licinius la 19 septembrie 324 (Kienast 1990, 293).

În urma bătăliei de la Chrysopolis Constantin cel Mare devine unicul cârmuitor al Imperiului Roman reîntregit și singurul *august* în acest stat (Kienast 1990, 296). După înlăturarea lui Licinius, a fost îndepărtat de la putere și fiul acestuia *caesarul* Licinius Junior (Kienast 1990, 292). În timpul evenimentelor menționate, asociați la domnie cu Constantin cel Mare erau fiii săi Constantinus II și Crispus care au fost proclamați *Nobilissimus Caesar* la 1 martie anul 317 (Kienast 1990, 294). La 8 noiembrie, anul 324, în același rang de *Nobilissimus Caesar* este proclamat și cel de-al treilea fiu al lui Constantin cel Mare, Constanțius II (Kienast 1990, 296). În februarie sau martie 326 *caesarul* Crispus din ordinul lui Constantin cel Mare a fost executat (Kienast 1990, 296). În urma acestui eveniment, începând cu luna februarie anul 326 în Imperiul Roman erau trei împărați, dintre care unul deținea rangul augustului – Constantin cel Mare și ceilalți doi dețineau rangul caesarilor – Constantinus II și Constanțius II. Această situație a durat aproape opt ani, până la 25 decembrie anul 333, când apare un al treilea *caesar* – Constans, fiul mai mic al lui Constantin cel Mare (Kienast 1990, 296, 307), care împreună cu frații săi vor deține acest rang până la moartea tatălui lor, iar mai apoi, la 9 septembrie 337, cei trei frați vor fi concomitent proclamați auguști (Kienast 1990, 305, 307, 309).

Or, compoziția portretistică de pe perla de la Bursuceni (un *august* și doi *caesari*) se potrivește doar cu perioada cronologică dintre februarie 326 și 25 decembrie 333, când august era Constantin cel Mare, iar caesari erau fiii lui Constantin II și Constanțius II.

În baza faptelor elucidate se impune concluzia, că cele trei portrete umane de pe perla de la Bursuceni aparțin anume acestor împărați romani: augustului Constantin cel Mare și caesarilor Constantinus II și Constanțius II.

11. Difuzarea perlelor romane în lumea barbară

Piesa de la Bursuceni se înscrie în șirul perlelor romane difuzate în lumea barbară de către autoritățile imperiale în calitate de cadouri, acestea fiind utilizate în diferite scopuri, puteau fi prinse la capetele șnururilor diademelor șefilor barbari, erau utilizate pentru înfrumusețarea mânerului spadelor războinicilor, purtate în calitate de salbe la gât etc.

Compoziția celor trei portrete de pe perla de la Bursuceni are în același timp și o importanță cronologică deosebită, dat fiind că ne indică data fabricării acestei piese. În sens larg perla poate fi datată între anii 326-333, dar în sens îngust piesa mai degrabă trebuie atribuită anului 333, care este anul războiului purtat de Constantin cel Mare cu goții, urmat de cunoscutul tratat de alianță între cele două forțe rivale (Barnea, Iliescu 1982, 118-119).

Probabil că în legătură cu încheierea acestui tratat au fost fabricate o serie de perle cu chipurile celor trei împărați romani care au fost răspândite în nordul Dunării, inclusiv în partea centrală a spațiului pruto-nistean, una dintre acestea ajungând în așezarea de la Bursuceni.

12. Concluzii

Perla de la Bursuceni este a 24-a descoperire de acest gen semnalată în Europa. Această piesă din punctul de vedere al imaginilor și compoziției este unică, fapt ce permite tragerea unor concluzii referitoare la originea perlei, chipurile reprezentate pe suprafața ei, semnificația detaliilor din compozițiile mozaicului, data fabricării piesei, precum și motivația istorică a producerii acesteia.

Or, perla de la Bursuceni reprezintă o piesă imperială romană, care poartă pe suprafață chipurile miniaturale ale împăratului Constantin cel Mare și ale fiilor săi Constantinus al II-lea și Constanțius al II-lea, fiind fabricată între anii 326-333.

Această perlă, reprezintă, probabil, un dar al împăratului roman către căpeteniile „barbarilor” din nordul Dunării, în legătură cu tratatul de pace încheiat cu goții după războiul din anul 333.

Bibliografie

- Alföldi 1963:** M.R. Alföldi, Die Constantinische Goldprägung (Mainz 1963).
- Barnea, Iliescu 1982:** I. Barnea, O. Iliescu, Constantin cel Mare (București 1982).
- Bellinger, Greison 1966-1973:** A.R. Bellinger, P. Greison, Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore collection, vol. 2, 80-84; vol. 3/1, 127-130 (Washington D.C. 1966-1973).
- Bemmann 2006:** J. Bemmann, Eine völkerwanderungszeitliche Bestattung aus Epol, kom. Esztergom, mit Schwertriemendurchzügen Skandinavischer Form. In: *Miscellanea Romano-Barbarica. In honorem septagenarii magistri Ion Ionita oblata* (București 2006), 217-246.
- Delbrück 1929:** R. Delbrück, Die Consulardiptychen und verwandte Denkmäler (Berlin-Leipzig 1929).
- Delbrück 1933:** R. Delbrück, Spätantike Kaiserporträts von Constantinus Magnus bis zum Ende des Westreichs (Berlin-Leipzig 1933).
- Dictionnaire des Antiquités 1969:** Dictionnaire des Antiquités grecques et romaines / Sous la direction de Gh. Daremberg et Edm. Saglio, t. II, Première part (Paris 1969), 119-121.
- Enciclopedia dell'Arte 1960:** Enciclopedia dell'Arte Antica. Classica e Orientale, vol. III (Roma 1960).
- Geisler 1990:** H. Geisler, Neue archäologische Quellen zur frühesten Geschichte der Baiern: spätantike und frühmittelalterliche Gräberfelder aus Straubing. In: H. Geisler, Typen der Ethnogenese unter besonderer Berücksichtigung der Bayern: 2 (Wien 1990), 89-100.
- Geisler 2010:** H. Geisler, Das frühbairische Gräberfeld Straubing-Bajuwarenstraße: I. Katalog der archäologischen Befunde und Funde Ia. Die Perlen Farbbilder. UNSPECIFIED, Regensburg.
- Godlowski 1980:** K. Godlowski, Zur Frage der völkerwanderungszeitlichen Besiedlung in Pomeran. In: *Studien zur Sachforschung* 2, 1980, 63-106.
- Godlowski 1981:** K. Godlowski, Okres wędrowek ludow na Pomorzu. In: *Pomerania Antiqua* 10, 1981, 65-129.

- Horváth, Kelemen, Torma 1979:** I. Horváth, M. Kelemen, I. Torma, Komárom Megye Régészeti Topográfiája, 5 (Budapest 1979), 73-77.
- Junklaus 1924:** E. Junklaus, Römische Funde in Pomeranien (Greifswald 1924).
- Kellmer 1977:** I. Kellmer, Ansiktspärlor fra Veiberg på Sunnmøre. *Fornvännen* 72, 1977, 1-8.
- Kienast 1990:** D. Kienast, Römische Kaisertabelle: Grundzüge einer römischen Kaiserchronologie (Darmstadt 1990).
- Kowalski 1991:** J. Kowalski, Z badań nad hronologią okresu wędrówek ludów na ziemiach zachodniobaltyjskich (faza E). In: *Archeologia baltyjska. Rozprawy i Materiały Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie* 120, 1991, 67-90.
- Maczynska 1975:** M. Maczynska, Szlany paciorki z „twarzami” z Balic, pow. Moszciska. In: *Wiadomości archeologiczne*, T.39, Z.2 (Warsawa 1975), 297-300.
- Mamalaucă 2005:** M. Mamalaucă, Obiecturi de port în aria culturii Sântana de Mureș. Obiecte de podoabă, amulete, accesorii de vestimentație și toaletă (București 2005).
- Näsman 1984:** U. Näsman, Glas och Handel i Senromersk Tid och Folkvandringstid. In: *Archaeological Studies*, 5, (Uppsala 1984).
- Norling-Christensen 1956:** H. Norling-Christensen, Haraldstegravpladsen og cildre germanskjernalder i Danmark. In: *Aarbøger for nordisk oldkyndaghen og historie*, 1956, 14-143.
- Olsen 1974:** B.W. Olsen, En Antik Ansigtspärle på Bornholms Museum. In: *Bornholmske samlinger II rk.*, 7, 1974.
- The Oxford dictionary 1991:** The Oxford dictionary of Byzantium. Prepare at Dumbarton Oaks. (ed. A.P. Kazhdan), vol. I (New-York-Oxford 1991), 554-555.
- Palade 1986:** V. Palade, Necropole du IVe et commencement du Ve siècle de n.é a Bârlad-Valea Seacă. In: *Inventaria arheologica*, 12, 1986, Taf. R, 92b, 20. Sepult. Nr. 546.
- Palade 2004:** V. Palade, Așezarea și necropola de la Bârlad Valea Seacă (sfârșitul sec. al III-lea - a doua jumătate a sec. V-lea) (București 2004).
- Paulys Realencyclopädie 1905:** Paulys Realencyclopädie der classischen Altertemwissenschaft, ed. Seag Wisowa, vol. 5 (Stuttgart 1905).
- Postică 2004:** Gh. Postică, Perla lui Constantin cel Mare descoperită la Bursuceni-Sângerei. In: *Literatura și Arta*, nr. 3, 22 ianuarie (Chișinău 2004), 7.
- Postică 2009:** Gh. Postică, Ein Diplomatengeschenk von Kaiser Konstantin? *Archäologie in Deutschland* 1, 2009, 64-65.
- Reallexikon 1973:** Reallexikon für byzantinische Kunst, 19 (Stuttgart 1973).
- Selling 1942:** D. Selling, Mosaikpärlor med Ansiktmasker. In: *Fornvännen. Meddelanden från K. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien och Svenska Fornminnesföreningen*, under redaction av Sigurdo Curman, Ångång 37, 1942, 23-48.
- Solberg 1996:** Bergljot Solberg, Husfruen på Veiberg og hennes eksotiske eiendeler. In: *ARKEO. Nytt fra Arkeologisk institutt, Universitetet i Bergen*, nr. 2, 1996 (<http://www.fou.uib.no/fd/1997/f/508002>).
- Stawiarska, Onyščuk 2000:** T. Stawiarska, J. Onyščuk, Eine Spätkaiserzeitliche Gesichtspärle aus der Westukraine. In: *Die spätrömische Kaiserzeit und die frühe Völkerwanderungszeit in die Mittel- und Osteuropa* (Lodz 2000), 325-333.
- Stout 1986:** A. Stout, The archaeological context of late Roman Period mosaic glass face beads. *Ornament* 9/4, 1986, 58-61, 76-77.
- Stout 1993:** A. Stout, An investigation of mosaic glass face beads from the Late Roman Period. In: *Annales du 12e Congrès de l'Association Internationale pour l'Histoire du Verre* (Liege 1993), 99-110.
- Stout 1994:** A. M. Stout, Jewelry as a symbol of status in the Roman Empire. In: J. Lynn Sebesta, L. Bonfante (dir.), *The world of Roman costume* (Madison 1994), 77-100.
- Wessel, Piltz, Nicolescu 1978:** K. Wessel, E. Piltz, C. Nicolescu, Insignien. In: *Reallexikon zur byzantinischen Kunst*, 3, 1978, 369-498.
- Zak 1977:** J. Zak, Die Glasperlen mit Gesichtsmasken und Schachberettmustern in Nord- und Mitteleuropa. *Zeitschrift für Archäologie* 11, 1977, 67-72.
- Ларина, Постикэ 1990:** О.В. Ларина, Г.И. Постикэ, Археологические памятники у с. Бурсучены. В сб.: АИМ в 1985 г. (Кишинев 1990), 256-266.
- Онищук 1997:** Я. Онищук, До питання про етнокультурну ситуацію на Волино-Подількому пограниччі в перших століттях н.е. В сб.: Наукові записки. Львівський Історичний Музей, вип. VI, ч. I (Львів 1997), 117-121.

Die Perlenmosaik mit Miniaturporträts des römischen Kaisers Konstantin der Große, Constantinus II und Constantius II aus Bursuceni, Republik Moldau

Zusammenfassung

1. Allgemeine Angaben

Die Perle, die in diesem Beitrag vorgestellt wird, wurde 1978 nahe dem Dorf Bursuceni, Kreis (Rajon) Sângerei, in der Republik Moldova gefunden (Abb. 1). Die Fundstelle liegt 200-300 nördlich des Dorfes und ist als spätkaiserzeitliche Siedlung "Bursuceni - Valea Viilor" bekannt. In diesem Areal kommen immer wieder Fragmente gebrannten Lehms, Bruchstücke von Amphoren und anderer Keramik zutage, die der Sântana de Mureș-Černjachov-Kultur zuzuweisen sind.

Die Perle gehörte vermutlich zu den Resten eines Hauses und ist ein herausragendes Beispiel einer römischen Mosaikglasperle. Sie ist kugelförmig mit leicht zusammengedrückten Polen und besteht aus weißem Glas (der maximale Durchmesser beträgt 2,6 cm, die Höhe 2,4 cm und der Durchmesser der Fadenöffnung misst 0,55 cm).

2. Beschreibung der Perle

Die Perle besteht aus acht Bildspalten (A-H), die abwechselnd in blau und rot gehalten sind. Jedes dieser Felder zeigt drei Verzierungselemente: die jeweils oben und unten durch schwarz-gelbe bzw. blau-weiße Einlagen in Schachbrettmuster geschmückt sind. Dazwischen wechseln sich – in der Mitte stehend – grüne Felder und Gesichtsdarstellungen ab. Alle Felder und Darstellungen sind in Millefioritechnik hergestellt (Abb. 2). Die Schachbrettmuster bestehen, dem Brett des Schachspiels entsprechend, aus 8 mal 8 Reihen, d. h. aus 64 Feldern.

So ergeben sich für den Betrachter vier ikonographische Einheiten. Das vierte Bildfeld in der Mitte bildet hingegen eine Ausnahme.

Dieses Schachbrett besteht aus 6 mal 6 Reihen d. h. aus 36 Feldern und steht in einer Reihe mit den Gesichtsdarstellungen. Auf einem Hintergrund aus blauen und weißen Quadraten sind in den zwei Ecken (links unten und rechts oben) je vier rote Quadrate mit einem gelben in der Mitte zu sehen.

Die Gliederung der Bildspalten mit ihren unterschiedlichen Farb- bzw. Bildfeldern ergibt neben der vertikalen auch eine horizontale Bildkomposition. So gruppieren sich um die Bildfelder jeweils vier Farbfelder, wodurch die Bilder – Gesichtsdarstellungen oder das aus 6 × 6 Reihen bestehende Schachbrettmuster – als zentrale Darstellungen in einem gleicharmigen Kreuz erscheinen.

3. Die zentrale Gesichtsdarstellung

Die zentrale Gesichtsdarstellung (D3) der Perle ist 0,8×0,8 cm groß und zeichnet sich durch einen dunkelblauen Hintergrund aus. Die vereinfachte Darstellung eines menschlichen Gesichts *en face* misst nur etwa 0,4×0,4 cm. Die Spitze des dreieckigen Bartes oder das Kinn ist abgerundet. Augen, Nase und Mund sind schematisch durch Punkte oder feine Linien aus blauem Glas dargestellt. Die Person trägt ein Stirnband, das durch vier ovale gelbe Glaseinlagen wiedergegeben wird. Oberhalb des Stirnbandes ist eine Haube oder ein Helm zu sehen, der mit 10 kleinen grünen, rot gerahmten Glaseinlagen verziert ist. Zu beiden Seiten des Kopfschmucks hängen in gelb und rot gehaltene Pendilien herab, die jedoch nur teilweise erhalten sind.

4. Die seitlichen Gesichtsdarstellungen

Links und rechts der zentralen Gesichtsdarstellung befinden sich zwei weitere, durch je ein neutrales grünes Feld getrennte Masken auf hellblauem Grund. Im Unterschied zur zentralen Maske fehlt den beiden seitlichen Darstellungen die juwelenbesetzte Haube (oder Helm). Beide tragen ein bandförmiges Diadem, das aus einer Reihe von roten Quadraten in grünem Rahmen bestehen. Die roten Glaseinlagen sind bei einer sekundären Verbrennung verschmolzen, sodass nur noch die Abdrücke und nur geringe Farbreste erhalten sind.

Wieder hängen zu beiden Seiten der Gesichter die Befestigungsschnüre des Diadems herab, die bei einer der Abbildungen zusätzlich durch jeweils eine Perle geschmückt sind. Dies erinnert an spätantike Stirnbanddiademe, wie sie mehrfach in Mosaikbildern überliefert sind. Möglicherweise gehörte die Perle aus Bursuceni zu einem solchen Stirnbanddiadem.

5. Vergleichsfunde

Zur Zeit kennen wir 23 vergleichbare Gesichtspierlen von verschiedenen europäischen Fundorten. Die überwiegende Zahl dieser Funde stammt aus germanisch besiedeltem Gebiet; aus dakischem Milieu ist nur eine Gesichtspierle bekannt:

Drei vergleichbare Pierlen wurden in Norwegen gefunden (Rud, Veiberg und Byrkje). Vom dänischen Festland sind ebenso drei Vergleichsfunde bekannt Jutland: Katrup (=Vrindersmark, Rolsø), Brøndum, Vejle) wie von den Inseln (Askeby, Lyderslev, Rabakkegaard). Vier Pierlen stammen aus Schweden (Stenåsa (=Fröslunda), Frjels, Lärbro, Gotland). Drei weitere wurden in Pommern (Włóscibórz (Lustebuhr), Slupsk (Stolp), Debczyno gefunden, eine jeweils in Deutschland (Straubing) und Ungarn (Epöl); zwei Pierlen stammen von Fundorten aus dem Gebiet

des oberen Dnester/Nistru (Balice, Dudin – Ukraine) und drei ist aus der Nähe von Bârlad (Valea Seacă), Polocin und Fântânile in Rumänien bekannt geworden.

Alle diese Perlen zeigen Gesichtsdarstellungen sowie Verzierungsfelder in Schachbrettmuster. Eine identische Ikonographie wie auf der Perle aus Bursuceni ist jedoch nicht zu beobachten.

Die Gesichtsdarstellungen mit einfachem Diadem haben ihre engsten Parallelen in Nord- und im nördlichen Mitteleuropa, so in den Funden von Veiberg, Byrkje, Wlosciborz, Stolp usw. Die Masken dieser Perlen stellen, so die Meinung vieler Wissenschaftler, Mitglieder der kaiserlichen Familie dar.

Im Gegensatz zu Darstellungen von "klassischem" Schachbrettmuster mit 64 Quadraten sind Abbildungen mit 36 Quadraten selten. Hierzu liegt lediglich ein Vergleichsfund aus Gottland vor, wobei sich die Darstellung aus Bursuceni durch die zwei roten Kreuze in den Ecken des weiß-blauen Musters unterscheidet.

6. Überlegungen zur Chronologie

Nach der Typologie von D. Selling gehören die Perlen mit Gesichtsdarstellungen und Schachbrettmuster zum "Typ II" und gehören zum Fundgut des 4.-6. Jahrhunderts.

Die Perle aus Wlosciborz stammt aus der Zeit um das Jahr 325; das Stück aus Rud wurde wahrscheinlich in der zweiten Hälfte des 4. Jhs. n. Chr. hergestellt. Die Perlen aus Veiberg und Byrkje gehören ungefähr in die Zeit zwischen 400 bis in die Mitte des 6. Jahrhunderts. Ins 5. Jahrhundert gehört die Perle aus Dębczyno und die Perle aus einem Grab bei Askeby datiert in die Zeit um 400 n. Chr. In den gleichen Zeitraum gehört die Perle aus Epöl, während das Stück aus Straubing zu Befunden des 6. Jahrhunderts gehört. Die übrigen oben genannte Perlen konnten nicht näher datiert werden.

Relativchronologisch gehört die Perle aus Bursuceni als Fund von einer Siedlungsstelle der SMC-Kultur "Bursuceni-Valea Viilor" in das 3. bis 4. Jahrhundert. Anhand der bildlichen Darstellungen auf dieser Perle kann man aber auch Vorschläge zur Herstellungszeit machen.

7. Das römische Diadem und die Chronologie der Perle aus Bursuceni

Von besonderem Interesse für die Chronologie der Perle sind die abgebildeten Diademe. In der Antike gilt das Diadem als Zeichen königlicher bzw. kaiserlicher Macht. Aus der römischen Kaiserzeit sind uns drei Diadem-Typen bekannt: in den ersten beiden Jahrhunderten ist es der Lorbeerkranz, im 3. Jahrhundert setzt sich dann das Radialdiadem durch und ab dem 4. Jahrhundert das Banddiadem.

Alle drei Gesichtsdarstellungen der Perle aus Bursuceni sind jeweils mit einem Banddiadem geschmückt. Solche Banddiademe sind als ikonographisches Attribut von römischen Kaisern vor der Schlacht von Chrystopolis (18. September 324) nicht bekannt. Das Tragen eines Banddiadems ist erstmals für Kaiser Konstantin überliefert und datiert in den Herbst des Jahres 325 n. Chr. Im Mai des gleichen Jahres während des Konzils von Nicaea beschreibt Eusebios von Caesarea das Ornament von Konstantin dem Großen ohne Diadem. Zum ersten Mal erscheint der Kaiser mit einem Banddiadem während der Feiern zu seinem 20. Regierungsjahr (Vicinnalien), die Konstantin zweimal feierte – in den Jahren 325 und 326. Ab diesem Datum wird das Diadem zum festen Bestandteil kaiserlicher Tracht. In der Folgezeit wandelt sich das glatte goldene Diadem konstantinischer Prägung zu einem Juwelen-Diadem bzw. einem Juwelenkranz-Diadem, das seitlich zwei (doppelte) Befestigungsschnüre mit je einer Perle in der Mitte aufweisen konnte. Auf konstantinischen Münzen erscheint ein Juwelenkranzdiadem zum ersten Mal auf Prägungen des Jahres 328. Über ein anderes Diadem wird im "Chronicon Paschale" aus dem Jahr 330 berichtet. In den nachfolgenden Jahren wird das Juwelenkranzdiadem auch auf Statuen Konstantins dargestellt, so z. B. an der Bronzestatue in Niš, - allerdings fehlen dort die Befestigungsschnüre. Bei der *Tricenalia* trug der Kaiser Konstantin ein Juwelendiadem, seine Söhne dagegen nur je ein glattes Banddiadem. Aurelius Victor erwähnt in "Epitome di Caesaribus" „Habitum regium gemmis et caput exornans perpetuo diademate“.

Da in der Antike das juwelenbesetzte Banddiadem nur von Mitgliedern des Herrscherhauses getragen werden durfte, steht zu vermuten, dass in den Darstellungen auf der Perle aus Bursuceni Mitglieder der kaiserlichen Familie zu sehen sind.

8. Die Perle aus Bursuceni, Konstantin der Grosse, Constantinus II und Constantius II

Darstellungsweise und Positionierung der Bilder auf der Perle von Bursuceni lassen eine Hierarchie der dargestellten Personen zueinander erkennen. Für die zentrale Figur mit goldenem Juwelenkranzdiadem und juwelen-geschmückter Haube kann man einen höheren sozialen Rang annehmen als für die beiden seitlich dargestellten Personen mit einfachem Juwelendiadem. Da diese beiden Diademarten als Teile der kaiserlichen Tracht aus dem 4. Jahrhundert zu deuten sind, kann man annehmen, dass die Figuren auf der Perle von Bursuceni wahrscheinlich einige Mitglieder der kaiserlichen Familie dieser Zeit darstellen. Die Tatsache, dass auf der Perle (mindestens) zwei unterschiedliche Diademformen zu erkennen sind, lässt die Vermutung zu, dass die abgebildeten Personen unterschiedliche Plätze in der politischen Hierarchie einnahmen. In der Zeit der von Kaiser Diokletian (284-305) eingeführten Herrschaftsform der Tetrarchie, könnte es sich auf der Perle von Bursuceni um die Abbildungen eines Augustus zwischen den zwei caesari handeln.

Teilten sich nach dem von Diokletian eingeführten Prinzip der Tetrarchie in der Regel zwei Augusti und zwei Caesari die Macht, zerfiel diese Struktur in der Folgezeit.

Nach der Schlacht von Chrysopolis 324 war Konstantin der Grosse durch den Sieg über den einstigen Mitregenten Licinius zum Alleinherrscher im wiedervereinigten Imperium Romanum geworden. Während seine beiden Söhne Konstantin II. und Crispus 317 zu *Nobilissimi Caesari* erhoben wurden. Erst am 8. November 324 wurde dem dritten Sohn Konstantins des Grossen – Constantius II – dieser Titel verliehen. In Februar oder März 326 wurde Crispus auf persönlichen Befehl von Konstantin der Grosse hingerichtet. Ab diesem Moment gab es im Reich einen Augustus – Konstantin den Grossen – sowie zwei Caesares – Constantinus II und Constantius II. Diese Konstellation bestand wahrscheinlich acht Jahre. Erst am 25. Dezember 333 wurde der jüngste Sohn Konstantins zum Caesar berufen – Constans. Diese Struktur der kaiserlichen Machtorganisation hat sich bis zum Tod des Konstantin der Grosse am 9. September 337 n.Chr. gehalten.

Aufgrund der ikonographischen Komposition auf der Perle aus Bursuceni und der Datierung der Fundstelle könnte man annehmen, dass die Darstellungen der Perle die Herrschaftssituation der Zeit zwischen Februar 326 und dem 25. Dezember 333 wiedergeben, als Konstantin der Grosse Augustus war und seine Söhne Constantius II. und Konstantin II. als Caesares dienten.

9. Verbreitung römischer Perlen im Barbaricum

Folgt man dieser ikonographischen Interpretation muss man die Perle aus Bursuceni als diplomatisches Geschenk an die Barbaren ansprechen. Schriftliche Quellen berichten von Geschenken, die Konstantin der Grosse den Bewohnern nördlich der Donau schickte. Die Interpretation der Darstellungen liefert auch eine zusätzliche chronologische Einordnung: Lässt sich dadurch diese Perle allgemein in die Jahre zwischen 326 und 333 datieren, darf man im engeren Sinne das Stück erst nach 333 n. Chr. ansetzen. In diesem Jahr wurde der Krieg gegen die Goten mit dem bekannten *Foedus* beendet.

Wahrscheinlich als Folge dieses Vertrages wurde eine Reihe von Perlen mit solchen Darstellungen hergestellt und nördlich der unteren Donau verbreitet. Auf diesem Wege kam diese Perlen mit Gesichtsdarstellungen in die Siedlung der Sântana de Mureș-Černjachov-Kultur beim heutigen Dorf Bursuceni in der Republik Moldova.

Abbildungsliste:

Abb. 1. Fundstelle.

Abb. 2. Die Perle der Bursuceni. Bilder (Maßstab 1:2): 1 - Felder ABC2-3-4; 2 - Felder BCD2-3-4; 3 - Felder CDE2-3-4; 4 - Felder DEF2-3-4; 5 - Felder EFG2-3-4; 6 - Felder FGH2-3-4; 7 - Felder GHA2-3-4; 8 - Felder HAB2-3-4.

Abb. 3. Die Perle der Bursuceni. Bilder von menschlichen Gesichtern (Maßstab 8:1): 1 - Feld D3; 2 - Feld B3; 3 - Feld F3.

Abb. 4. Die Perle der Bursuceni. 1-2 - Allgemeine Bilder (Maßstab 1:1): 1 - Felder AH1-2; 2 - Felder AH-4.5. 3-5 - Bilder Schachbrettmuster (Maßstab 4,5:1): 3 - Feld H3; 4 - Feld E4; 5 - Feld F4.

Abb. 5. Die Perle der Bursuceni. Grafik Schema entwickelt.

Бусина с мозаичными миниатюрными портретами римских императоров Константина Великого, Константина II и Констанция II обнаруженная у с. Бурсучень, Республика Молдова

Резюме

1. Общие сведения

Бусина, которая представлена в данной статье, была найдена в 1978 г. возле села Бурсучень Сынжерейского района Республики Молдова на поверхности позднеантичного поселения III-IV веков «Бурсучень-Валя Виилор». На месте обнаружения бусины находилось скопление обожжённой глины, фрагменты римских амфор, серая гладкая и шероховатая керамика, типичная для культуры Сынтана-де-Муреш - Черняхов (рис. 2-5).

Бусина, видимо, происходит из позднеантичного жилища и представляет собой выдающийся образец римской стеклянной бусины с псевдомозаикой. Бусина имеет сферическую форму со слегка сплюснутыми полюсами и сделана из белой стеклянной пасты (максимальный диаметр 2,6 см, высота 2,4 см и диаметр отверстия 0,55 см).

2. Описание бусины

Бусина состоит из восьми колонн, на которых поочередно чередуются синий и красный цвета (рис. 1, 2, 3). Каждая из этих колонн содержит три декоративных элемента: в верхней и нижней частях имеются черно-желтые или сине-белые шахматные поля. Между ними, в центре бусины, чередуются зеленые поля и изображения человеческих лиц. Поля бусины пронумерованы по образцу шахматной доски: буквами А-Н и

цифрами 1-5 (рис. 4). Шахматные поля представляют собой шахматные доски 8×8 рядов, каждый из которых состоит из 64 клеток (рис. 2-4).

Между шахматными полями имеются 3 поля с изображениями человеческих лиц и одно поле с необычной шахматной доской: 6×6 рядов, включающих 36 клеток (рис. 2/7; 4/1). На фоне синих и белых квадратов в двух углах (нижнем левом и верхнем правом) изображены два креста из чередующихся красных и жёлтых квадратов.

3. Центральное изображение

Центральное поле бусины (D3) имеет темно-синий цвет и размеры 0,8×0,8 см (рис. 2/3; 3/1). В центре этого поля в технике псевдомозаики изображено человеческое лицо *en face*, размером 0,4×0,4 см, с диадемой. Лицо овальное, со скругленным треугольным подбородком. Глаза, нос и рот схематически представлены точками или тонкими линиями из кристаллов синего стекла. На лбу изображена ленточная диадема из четырёх овальных жёлтых стеклянных кристаллов. Над диадемой изображён треугольный элемент из 10 зелёных кристаллов, обведённых красной пастой.

4. Боковые изображения человеческих лиц

Слева и справа от центрального поля имеются ещё два изображения человеческих лиц, которые отделены зелёными полями (рис. 2/1, 5; 3/2, 3). В отличие от центрального изображения, на боковых портретах имеются простые ленточные диадемы без каких-либо дополнительных элементов. Эти диадемы состоят из красных стеклянных кристаллов, обведённых зелёной рамкой. Красные кристаллы подверглись вторично-му сгоранию. На обоих портретах от области ушей вниз изображены шнуры диадемы.

5. Аналогии

В настоящее время известны 23 аналогичные бусины, обнаруженные в различных европейских странах. Большинство находок происходит из германских поселений. В Дакии известна одна бусина с изображением человеческого лица.

Три сопоставимые бусины были найдены в Норвегии (Руд, Вайберг и Бирке). В Дании найдены три бусины на Ютландском полуострове (Ролсо, Брондум, Вайле) и три на балтийских островах (Аскеби, Лидерслев, Рабаккегаард). Четыре бусины найдены в Швеции (Стенаса, Фрожелс, Ларбро, Готланд). Еще три бусины обнаружены в Померании (Влочиборз, Слупск, Дебяино). По одной бусине найдено в Германии (Штраубинг) и Венгрии (Эпол), две происходят из поселений с верховьев Днестра (Балице, Дудин – Украина), три известны в Прикарпатье в Румынии (Бырлад-Валя Сякэ, Полочин и Фынтыниле).

На всех этих бусинах изображены человеческие лица и шахматные поля. В то же время, нет полной аналогии бусины из Бурсучень.

Изображения лиц с ленточной диадемой на бусинах из Вайберг, Бирке, Влосчиборз и Столц, по мнению многих учёных, представляют членов древнеримской императорской семьи.

6. Хронология полихромных римских бус

Согласно типологии Д. Селлинга, бусы с изображением лиц и шахматным узором включены в «тип II» римских бус и датированы материалами IV-VI вв.

Бусина из Влосчиборз датируется примерно 325 г.; бусина из Руд отнесена ко второй половине IV века. Бусина из Бырлад «Валя Сякэ» датируется серединой IV века. Бусины из Вейберг и Бирке датированы периодом между 400-м годом и серединой 6 века. Бусина из Дебцино датируется V веком, а бусина из могилы в Аскеби – 400-м годом. Бусинка из Эпол датируется 500-м годом, а бусина из Штубинг датируется VI веком. Относительная хронология бусины из Бурсучень определяется материалами с поселения «Бурсучень - Валя Виилор» III-IV веков.

7. Римская диадема и хронология бусины из Бурсучень

Особое значение для определения абсолютной хронологии бусины из Бурсучень имеет диадема, изображённая на трёх представленных на ней портретах. В античности диадема являлась символом королевской или императорской власти. В Римской империи известно три типа диадем: в I-II веках существовали диадемы в виде лаврового венка, в III веке получила распространение радиальная диадема, а с IV века – ленточная диадема.

Все три лица, изображённые на бусине из Бурсучень, украшены ленточной диадемой. Такие диадемы появились после битвы при Крисополе (18 сентября 324 г.). Первым стал носить ленточную диадему император Константин, с осени 325 года. В описании одеяния Константина Великого Евсевием Кесарийским, которое было сделано в мае того же года во время Никейского собора, упоминание о такой диадеме отсутствует. Впервые император появляется с ленточной диадемой во время празднования двадцатилетия своего царствования (*Vicinnalia*), которое отмечалось им дважды – в 325 и 326 годах. С тех пор диадема стала неотъемлемой частью императорского облачения.

В последующие годы гладкая золотая диадема Константина дополнилась драгоценными камнями и стала подвязываться с помощью шнура, на концах которого было по одной бусинке. Ленточная диадема с драгоценными камнями появилась на монетах Константина в 328 году. Позже ленточная диадема изображалась на статуях Константина, как, например, на бронзовой статуе в Нише. На тридцатилетии царствования император Константин носил ленточную диадему с драгоценными камнями, а его сыновья – гладкую ленточную диадему.

Поскольку в античный период ленточные диадемы (гладкие и с драгоценными камнями) могли носить только члены правящего дома, можно предположить, что на бусине из Бурсучень изображены члены императорской семьи Римской империи.

8. Бусина из Бурсучень, Константин Великий, Константин II и Констанций II

Расположение лиц на бусине из Бурсучень указывает на их иерархию. Персона в центре, с золотой ленточной диадемой, украшенной драгоценными камнями, занимает более высокий социальный статус, чем две изображенные по бокам, с простыми гладкими ленточными диадемами. Так как эти два типа диадем интерпретируются как часть императорского одеяния IV века, можно предположить, что на бусине из Бурсучень изображены члены императорской семьи, занимавшие различные положения в политической иерархии. Со времён императора Диоклетиана (284-305 гг.) в Римской империи существовало два ранга императоров: *августы* (*augusti*) и *цезари* (*caesari*).

После битвы при Крисополе в 324 г. Константин Великий стал единственным правителем в объединённой Римской империи, носившим титул *августа*. В то же время, его сыновья Константин II и Крисп получили 1 марта 317 титул *Nobilissimi Caesari*. Другой сын Константина, Констанций II, получил титул цезаря 8 ноября 324, став, таким образом, третьим императором, который был удостоен этого звания. В феврале или марте 326 г. Крисп был казнён. С этого момента в Риме правили *август* Константин Великий и два *цезаря* – Константин II и Констанций II. Такое положение просуществовало восемь лет, до 25 декабря 333 года, когда младший сын Константина Констант получил титул *цезаря*. Новая структура императорской власти просуществовала до смерти Константина Великого 9 сентября 337 г.

Иконографическая композиция на бусине из Бурсучень отражает картину политической власти в Римской империи в период между февралем 326 г. и 25 декабря 333 г., когда Константин Великий был *августом*, а его сыновья Констанций II и Константин II были *цезарями*.

9. Распространение римских бус в варварском мире

Бусина из Бурсучень, вероятно, проникла в варварскую среду в качестве дипломатического подарка римлян. Письменные источники сообщают, что Константин Великий направлял подарки жителям земель к северу от Дуная. В широком смысле бусина из Бурсучень может быть датирована 326-333 гг., а в узком смысле – 333 годом, когда закончилась война против готов, которые были федератами Римской империи. Вероятно, в результате этого мирного соглашения определённое количество бусин с изображениями императорской семьи было подарено варварам из северодунайских районов, и таким образом одна из этих бусин могла оказаться на поселении Бурсучень.

Список иллюстраций:

Рис. 1. Место находки.

Рис. 2. Бусина с поселения Бурсучень, изображения (масштаб 2:1): 1 - поля ABC2-3-4; 2 - поля BCD2-3-4; 3 - поля CDE2-3-4; 4 - поля DEF2-3-4; 5 - поля EFG2-3-4; 6 - поля FGH2-3-4; 7 - поля GHA2-3-4; 8 - поля HAV2-3-4.

Рис. 3. Бусина с поселения Бурсучень, изображения человеческих лиц (масштаб 8:1): 1 - поле D3; 2 - поле B3; 3 - поле F3.

Рис. 4. Бусина с поселения Бурсучень. 1, 2 - общие изображения (масштаб 1:1): 1- поля AH1-2; 2 - поля AH-4-5. 3-5 - изображения шахматных таблиц (масштаб 4,5:1): 3 - поле H3; 4 - поле E4; 5 - поле F4.

Рис. 5. Бусина с поселения Бурсучень. Графическая схема.

27.06.2014

Dr. hab. Gheorghe Postică, Universitatea Liberă Internațională din Moldova, str. Vlaicu-Pârcălab 52, MD-2012 Chișinău, Republica Moldova, e-mail: gpostica@yahoo.com